

GODIŠNJAK Istoriskog društva Bosne i Hercegovine VI/1954, VII/1955.

Većina sarajevskih znanstvenih časopisa-godišnjaka pomalo se specijaliziraju prema zadacima ustanova, koje ih izdaju, pa i Glasnik Zemaljskog muzeja donosi uglavnom rasprave i izvještaje o arheološkim i etnografskim ispitivanjima na terenu. Godišnjak Istoriskog društva, međutim, okuplja suradnike, koji obrađuju probleme od rimskih vremena do naših dana, te se time odlikuje, tako reći, slobodnim izborom tema. U posljednjim godištim donosi već i podlistak s pokojim prikazom knjiga i kraćih radova. Poželjeti je, da se to i nastavi i proširi u mnogo većoj mjeri nego do sada. Kao što je ta rubrika razvijena u sarajevskim mjesečnim časopisima i nekim godišnjim, moglo bi se to i ovdje postići.

E. Pašalić, O antičkim naseljima uzduž rimske ceste Duvno-Varvara na Rami-Gornji Vakuf-Vitez-Zenica (VI, 193-227), nastavlja svoja ispitivanja rimskih hodoložkih ostataka u Bosni. Autor ovdje, uz rezultate terenskog rada, govori na kraju i o socijalno-ekonomskim prilikama u gradovima i selima rimske Dalmacije. — U prilogu: O antičkim naseljima uz mineralna vrela na području Bosne (VII, 81-94), pokazuje, kako su i mineralna vrela, uz ostale uvjete, pridonijela stvaranju pojedinih naselja u rimsko doba, a neka su od njih nastala još u prehistorijsko doba.

A. Babić, O odnosima vazaliteta u srednjovjekovnoj Bosni (VI, 29-44), proučava zavisnost vlastele prema vladaru i malih feudalaca prema velmožama. Prateći razvoj bosanskog feudalizma od najstarijih poznatih izvora, autor utvrđuje, kako vlasteoske »plemenite baštine« pomalo rastu i pretvaraju se u gotovo samostalne pokrajine, na kojima se vladareva volja i ne osjeća. Velmože, dapače, i sami daju posjede sitnijim feudalcima za vjernu službu, a njihova prava prema tim podvazalima idu i do smrtno kazne, pa i inače je njihova vlast bila neposrednija nego vladarska.

D. Kovačević, Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni (VI, 229-248), po prvi puta u našoj historiografiji govori specijalno o uređenju bosanskih carina. U prvo vrijeme su carine bile u rukama vladara, ali su već poslije Tvrtka I. davane pojedinim feudalcima, dok se Dubrovčani pojavljuju kao zakupnici carina i trgova.

J. Šidak, Iz bosanske srednjovjekovne numizmatike (VI, 45-53, i VII, 95-101), kritički se osvrće na pisanje M. Vega i I. Rendela o novijim nalazima novaca bana Stjepana Kotromanića, a posebno raspravlja o autentičnosti bosanskog zlatnika, koji Rendeo pripisuje Stjepanu Tomaševiću, a M. Dinić Tvrtku I. dok je A. Šimčik s potpunom nevjericom gledao na taj nalaz. Problem nije riješen, a čini se, da će još tako ostati, jer se dukatu poslije rata zameo trag, pa su time i sva ispitivanja otežana.

Š. Bešliagić, Mastan Bubanjčić (VI, 67-79), utvrđuje, da je taj bosanski vojvoda »bio istaknuta figura XIV. vj. u Bosni, a posebno u periodu kada je Bosna za vrijeme Tvrtka I. doživjela svoj najveći uspon«.

H. Šabanović, Pitanje turske vlasti u Bosni do pohoda Mehmeda II. 1463. g. (VII, 37-51), podvrgava ponovnom ispitivanju vijesti o osvajanjima i vladavini Osmanlija u Bosni u prvoj pol. XV. st., te zaključuje, da je njihova vlast ondje ustaljena istom od 1451, a da je osvojenje Hodidjeda i Vrhbosne u prvoj pol. XV. st. imalo samo efemeran karakter.

N. Filipović, Iz istorije Novog Brda u drugoj pol. XV. i prvoj pol. XVI. st. (VI, 63-85), iznosi zanimljive podatke iz novih turskih izvora o stanovništvu i eko-

nomici toga rudarskog centra, gdje do kraja XV. st. nema stalnoga muslimanskog žiteljstva, ali se kasnije ono postepeno povećava. Naporedo s tim proizvodnja i prihodi rudnika pomalo opadaju, što utječe na državnu politiku, da se u tom pogledu preorijentira.

B. H r a b a k, Herak Vraneš (VII, 53-66), raspravlja o postanku posebne oblasti Trebinja i Popova pod upravom Heraka Vraneša kao turskog vazala u vrijeme utvrđivanja vlasti Osmanlija u Hercegovini. On se tu javlja 1476, a već u jesen iduće godine nestaje njegove tampon-zone, koja je tada priključena hercegovačkom sandžaku.

B. Đ u r đ e v, Die Kanunnames der Osmanen und ihre Bedeutung für die Wirtschaftsgeschichte der Balkanländer (VII, 5-15), daje u ovom referatu s X. međunarodnog kongresa za historijske nauke u Rimu (1955) ukratko svoje mišljenje o ulozi, koju turske kanunname imaju među povijesnim izvorima: u prvom redu su to izvori za socijalnu i ekonomsku historiju turskih provincija do kraja XVII. st., kanunname zatim služe i kao objašnjenje brojčanih i drugih podataka, koje pružaju katastarske knjige (tefteri), te se tako te dvije vrste prvorazrednih izvora međusobno dopunjavaju. — U prilogu: S tni prilozii za historiju Crne Gore u XVI i XVII veku (VI, 55-62 i VII, 17-36), Đurdev tumači neke podatke o pripadnosti Crne Gore Hercegovačkom sandžaku time »da je zakupom poreza C. G. menjala i teritorijalnu nadležnost«, ali da je to moglo biti samo kratkotrajno i da se ne može uporediti s pripadnošću Skadarskom ili Dukadžinskom sandžaku; za Rijeku utvrđuje na temelju teftera, da je to mjesto postojalo još u prvoj pol. XVI. st. kao naselje; obrađuje izuzetnu pojavu spahije i kneza Hamze, sina Stjepanova, iz 1523; rekonstruira tekst kanunname teftera Skenderbega Crnojevića iz 1523, jer je sačuvani tekst kasnije djelomično mijenjan; dokazuje, da su u početku turske uprave u C. G. bila samo tri timara; napokon govori o jačem zamahu islamizacije u jednom dijelu Crne Gore u XVI. stoljeću.

V. V i n a v e r, Sarajevski trgovci u Dubrovniku sredinom XVIII. veka (VI, 249-265), prikazuje na temelju dubrovačkih izvora, kako se sarajevska trgovina s Dubrovnikom u XVIII. st. naglo povećava, iako još uvijek postoji jača konkurencija drugih jadranskih luka. U to doba preuzimaju u toj trgovini vodstvo domaći trgovci, Dubrovčana je sve manje. Naročito se opaža sve više zanatlija koji uz svoj obrt trguju i pomalo se pretvaraju u trgovce. To napose vrijedi za sarajevske pravoslavne krznare, koji s vremenom postaju vodeći trgovci u svom gradu, ne samo u vezi s Dubrovnikom, već i s trgovačkim centrima na sjeveru (Trst, Mleci, Rijeka, Beč i drugi).

Ž. M u l j a č i ć, Francuski diplomati u Bosni 1793. g. i osnivanje francuskog konzulata u Travniku (VI, 307-315), iznosi vijesti o putovanju francuskog poslanika Marie de Corchea preko Dubrovnika i Travnika u Carigrad 1793 i to pod imenom trgovca Marie d'Aubry; on je imenovao i Marca Bruerea konzularnim činovnikom u Travniku, gdje je taj i ostao do 1797.

M. Đ o r đ e v i ć, Prva godina srpskog ustanka (VI, 5-27), karakterizira kao cilj ustanka potpuno oslobođenje od turske vlasti, za razliku od uvriježenog mišljenja, da su se ustanici željeli riješiti dahija kao svojih i sultanovih neprijatelja i obnoviti sistem samouprave, kakav je bio uveden poslije Svištovskog mira.

T. K r u š e v a c, Ivan Frano Jukić (VII, 171-184), daje na temelju već poznatih izvora i dosadašnje literature sliku Jukićeva književno-kulturnog i nacionalno-političkog rada.

T. Kruševac i S. Ljubibratić, Prilozi proučavanju hercegovačkih ustanaka 1857-1862 (VI, 167-191), i Prilozi za proučavanje hercegovačkih ustanaka 1857 do 1878 (VII, 185-204). objavljuju najprije biografiju i neke autobiografske bilješke iz ostavštine hercegovačkog vojvode Miće Ljubibratića iz 1855-62, kad se radilo o podizanju ustanka za oslobođenje ispod turske vlasti, zatim dokumente o planiranju ustanka u Bosni i Hercegovini 1867 i 1873, te o pokušaju izmirenja i suradnje kršćana i muslimana prije 1875. Materijal je veoma koristan i valja ga uzimati u obzir prigodom obradbe spomenutih pitanja.

M. Ekmečić, Početak bosanskog ustanka 1875. g. (VI, 267-305), ispitujući uzroke ustanka, dolazi do zaključka, da je ustanak nastao tada, kad je zakup desetine toliko porastao da je prešao mogućnosti plaćanja. Kada nisu pomogle ni prinudne mjere, seljaci su počeli napuštati sela, sakupljali se u grupice i tražili izlaza mirnim putem. Pregovori nisu uspjeli, a kako nasilja nisu prestala, nezadovoljni seljaci prelaze na pobunu, koju su djelomično poticali i članovi nacionalne organizacije, pod vodstvom hajduka Ostoje Kormanosa. Ustanak je u početku bio ograničen na okolicu Bos. Gradiške i tek se s vremenom proširio na cijelu Bosansku Krajinu. Autor naročito pobija dosadašnje mišljenje, da je ustanak pokrenula djelatnost nacionalnih organizacija, i dokazuje, da je on imao agrarni karakter i bio sračunat na postizavanje ekonomskih olakšica. — U prilogu: Uloga don Ivana Musića u hercegovačkom ustanku 1875-1878. g. (VII, 141-169), Ekmečić osvjetljava samo jednu stranu Musićeve djelatnosti u ustanku, a to je njegova pomoć austrijskom nastojanju da dobije Bosnu i Hercegovinu za sebe. Međutim, trebalo je, naporedo s ovim, prikazati i njegovu suradnju s revolucionarnim krilom ustanka, i tako dati potpunu sliku Musićeve ličnosti.

H. Kapidžić, Pandurski »puč« u Nevesinju 1879. g. (VII, 119-140), raspravlja o uvođenju nove vlasti u Hercegovini i vraćanju izbjeglica iz Crne Gore, njihovu nezadovoljstvu s agrarnim odnosima, pri čemu se to nezadovoljstvo najjače manifestiralo u ponovnom bježanju pandura, koje je austrijska uprava uspostavila iz redova bivših izbjeglica. No oni se nigdje nisu sukobili s vojskom, a 1880 bili su svi amnestirani, i time je »puč« zaboravljen. — U prilogu: Crna Gora prema Hercegovačkom ustanku 1882. g. (VI, 143-146), Kapidžić pokazuje, kako C. Gora, uza sav svoj interes i volju da pomogne borbu protiv Austrije, nije iz međunarodnih razloga mogla ništa konkretno učiniti, nego se ograničila uglavnom na primanje i smještaj izbjeglica, od kojih su se neki ondje i stalno naselili.

V. Bogičević, Da li je ministar Kalaj zabranio svoju »Istoriju Srba« na području Bosne i Hercegovine (VII, 205-208), konstatira, da nigdje u arhivima nije nađen spomen o izričitoj zabrani te Kalajeve knjige, ali se čini, da je to ipak bilo učinjeno. — U prilogu: Atentat Bogdana Žerajića 1910. g. (VI, 87-102), Bogičević objavljuje i objašnjava nekoliko dokumenata i pisama u vezi s neuspjelim pokušajem ubojstva poglavara Bosne i Hercegovine M. Varešanina, koji još nije posve rasvijetljen, ali se već zna, da ga Žerajić nije izveo samo svojom inicijativom. — U prilogu: »Iznimne mjere« u Bosni i Hercegovini u maju 1913 (VII, 209-218), Bogičević raspravlja o ograničavanju političkih i nekih građanskih sloboda u Bosni u vrijeme zategnutih odnosa na Balkanskom poluotoku zbog ratnih operacija. Kad je Crna Gora izjavila, da će napustiti Skadar, austrougarske vlasti su bile primorane da ukinu poduzete mjere u Bosni.

P. Višnjčić, Desant na Drvar (VI, 103-141), izlaže na temelju pisanih izvještaja i druge građe opširno razvoj neuspjelog pokušaja Nijemaca da zarobe i unište

nim međunarodnim ugledom.

Vrhovni štab i ostale snage NOV i POJ na teritoriju Zapadne Bosne. Uz to iznosi sve vojne operacije NOV, povezane s tim događajem, iz kojih NOV izlazi s povećać-

H. Čemerlić, Kulturno-prosvjetna djelatnost narodnooslobodilačkih odbora (VII, 103-118), citira više spisa, iz kojih se vidi, kako su NOO-i na području Bosanske Krajine i Hercegovine vodili brigu o analfabetskim tečajevima, otvaranju osnovnih škola i drugim manifestacijama kulturnog rada.

S. M. Traljić

HISTORIOGRAFIJA U »ZADARSKOJ REVII« I-VI, 1952-57.

Raznolika je tematika, koju obuhvaća pet i po godišta »Zadarske revije«, kako s područja *ekonomske*, tako i *političke i kulturne povijesti*. Tome treba dodati povremenu bibliografiju i brojne prikaze novih djela, časopisa i rasprava, često s korisnim primjedbama i kritikama.

Iako je pojava liga i posoba u Dalmaciji već dobrano obrađena i rasvijetljena (usp. literaturu u ZR III, str. 1), ipak ima još neobjašnjenih pojedinosti na tom području. Neke od njih nastoji osvijetliti I. Grgić u raspravi »O ligama i posobama«. Nekoliko priloga za njihovo proučavanje« (III, 1-15). U njoj se on, prije svega, odvaja od pisaca, koji brkaju same pojmove lige i posobe, uzimajući ih kao dva sinonima. Za pisca, koji se oslanja na arhivska vrela, liga je savez više posoba, a posoba je skup kućnih starješina jednog sela, koji se u svoje vrijeme sastaju radi rješavanja poslova i problema svoga sela. Liga se često i u historijskim vrelima na talijanskom jeziku naziva hrvatskim terminom zbor (sborro). I jedna i druga institucija su samonikle, nastale u doba oslabljene državne vlasti, kada je njezinu slabost trebalo zamijeniti nadzorom zbora samih seljaka jednog sela (posoba), ili skupine sela (liga). Mletačka ih je dominacija jednostavno »uključila u svoj državni sistem« i time je otpala potreba održavanja državne milicije za čuvanje reda. Međutim, Venecija, vazda nepovjerljiva prema narodnim skupštinama, stalno je pratila njihove sastanke, koji su se smjeli održavati tek nakon dobivena odobrenja, u prisutnosti njezina izaslanika. Lige i posobe su uza sve to često uzurpirale veće kompetencije i u borbi seljaka protiv kolonata bile organizacioni centri za stvaranje jedinstva u programu i akciji. Pisac, zatim, izlaže ukratko historijat liga i posoba u Dalmaciji od njihova prvog spomena do kraja Mletačke republike. On ispravlja također mišljenje, prema kojem bi u jednom kotaru postojala jedna jedina liga, jer vrela dokazuju, da broj liga u kotaru nije bio ni određen ni stalan. Snaga liga opada u razmjeru s opadanjem starog stanovništva u doba turske invazije i dolaskom novog žiteljstva iz unutrašnjosti, koje tu ustanovu nije poznavalo. U XVIII. st. lige ne predstavljaju više »samerodne ustanove odozdo stvorene kao izraz narodnog života«, nego ih obnavljaju providurski dekreti u okolini, koja nema više stare samodiscipline. Dok je prije ustanova liga i posoba izazivala sumnju u gospodara s one strane Jadrana, dotle ih u doba Kandijskog rata sama Sinjorija preko svojih providura uskrisuje od mrtvih oslanjajući se na načelo: »Nek opanci krote opanke«. Autoritet ovih novih liga i posoba ne oslanja se više na zbor narodnih glavara, već na moć serdara i harambaša. Međutim, čim je prestao niz mletačko-turskih ratova, Venecija se pobrinula da oduzme ligama njihovu funkciju, sumnjičeći svaku vrstu organiziranja u narodu. Prilog raspravi predstavlja zbirka od šest neobjavljenih spisa o predmetu.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA X.

1957.

BROJ 1—4

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB